

HÜMANİST FİKİRLER VE MÜLAHAZALAR; TARİH VE ÇAĞDAŞLIK

HUMANISTIC IDEAS AND VIEWS: PAST AND PRESENT

ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ ИДЕИ И ВЗГЛЯДЫ: ИСТОРИЯ И
СОВРЕМЕННОСТЬ

Afag RÜSTEMOVA *

ÖZ

Bin yıllar boyunca insanlık tarihinin çeşitli dönemlerde, birçok düşünürler hümanizm hakkında önermeler ileri sürmüş, içeriğini aydınlatmağa kalkışmışlar. Hümanizm değerleri uğruna sayısız isyan ve devrimler olmuştur. Fakat bu gün de bu konu ile ilgili kapsamlı bir fikir yoktur. Bu da doğaldır, çünkü, öncelikle, mesele doğrudan doğruya insanla, onun tefekkürü, karakteri, huyu, duyguları ile ilgilidir ve bu nedenle onu (yani hümanizmi), genel olarak, kapsamak mümkün değildir, diğer taraftan ise, sosyal hayatın değişkenliği, her dönemin kendine özgü durum ve taleplerinden doğan karışıklık, meselenin mahiyetinden kaynaklanan çokyönlülük somut bir fikrin ortaya çıkmasını zorlaştırır.

Makalede günümüzde hümanizmin kökeni, prensipleri, temel formlarından yola çıkarak, bu fenomeni içeren fikir, görüş ve düşünceler tarihsel ve modernlik açısından incelenir.

Anahtar kelimeler: hümanizm, rönesans, insan, dünya, ahlâk

ABSTRACT

Within the different period of history thinkers have expressed variety of options with regard to the humanism where were trying to clarify of main meaning of the phenomena. For the sake of humanism, value in the history has taken place number of rebellion and revolution. But for the time being there is no any clear definition on this issue and it is obvious. Firstly, the matter relates to human, his/her thinking, sense. There is no doubt that it makes impossible to embrace its main point. In the meantime, variability of social life, complication coming from originality and demands each of time-period, multi-aspects defining from natural of problem itself create difficulties to expose direct idea of the topic.

In this paper has been investigated of the nature, principles, main forms of phenomena, analysed an idea and vision in the context of past and modern history.

Key Words: humanism, renaissance, human, world, morals

* Prof. Dr., Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi, Felsefə və Hukuk Enstitüsü, "Sosial Felsefə" bölümü / Bakü - Azərbaycan

АННОТАЦИЯ

В разные времена истории мыслители высказывали различные мнения о гуманизме, пытались выяснить сущность этого феномена. Во имя гуманистических ценностей в истории человечества происходили бесчисленные восстания и революции, но по сей день не наблюдается определенное мнение по этому поводу и это закономерно. Во-первых, проблема непосредственно связано с человеком, его мышлением, чувствами и в этой связи невозможно охватить всю её суть; с другой стороны, изменчивость социальной жизни, сложности, вытекающие из своеобразности и требований каждого времени, многоаспектность, вытекающая из самой природы проблемы, затрудняет выявление конкретной идеи по этой теме.

В статье исследуются происхождение, принципы, основные формы феномена, анализируются идеи и взгляды в контексте истории и современности.

Ключевые слова: гуманизм, возрождение, человек, мир, мораль

İnsan kâinatın en yüksek değeridir. D.Didro

XIV yüzyıldan itibaren Avrupa ülkelerinde burjuva ilişkileri oluşmağa başlar. Bununla ilgili merkezi devletler ve perdelik üretim yöntemi oluşur, ticaret genişlemeğe başlıyor. İlim, felsefe din kilisenin etkisinden çıkıp bağımsızlığa kavuşur.

Bu dönem Rönesans adlandırılır. Antik dönemde oluşan hümanizm kültür fenomeni gibi Rönesans döneminde oluştu. ABD'de ve Batı Avrupa'nın bazı ülkelerinde dini dünya bakışa alternatif tutum olarak kendini sundu. Yirminci yüzyılda yeni gelişme stimulu kazanarak "yeniden döndü" ve bu gün hümanizm tarihinin en karmaşık, en dramatik dönemini yaşıyor. Henüz hiç bir zaman bugünkü kadar hayattan, ölümden, hümanizmden konuşulmadı. XX yüzyılın hümanizmi boyutlu fenomendir. İlk kez o sadece teorik ve kurumsal bağlamda değil, aynı zamanda milyonlarca insanın günlük hayatında kendini gösteriyor.

Modern insanlık tarihinde hümanizm kültürün önemli gelişme çizgisini oluşturuyor. O son yıllarda özel pratik anlam içerir. Olayların gidişile hümanizm XXI yüzyılın kültürünün önemli paradigması olacaktır. Antik dönemden, henüz III yüzyılın başından bugüne kadar hümanist kültürün ayırık (düzensiz) şekilde olsa da yükselen çizgiyle gelişimi gözlenir. Modern postindustrial uygarlık döneminde hümanizmin yeni aşaması, hümanist kültürün yeni uyanış dönemi başlıyor. Hümanizme çoğalan ilgi insanın yaşam koşullarının değişimine bağlı. Demokrasinin, hukukun, ilmin, eğitimin, insanın bakış açısı özgürlüğünün, manevi kültürel problemlerinin güncellenmesi, bireyler arası, yanı sıra sosyal ilişkilerde hümanisleşmenin mahiyetinin artması bu koşulları oluşturan önemli faktörlerdir.

Hümanizm merkezinde insan duran bakış açısidir. Hümanizm birçok paradigmalarla nitelendirilebilir, ancak temel konusu insan, onun huyudur, kişisel karakteridir. Hümanizm uzun gelişim yollarını arkada burakmıştır. Aristoteles, Demokritos, Epikur, Lukresi, Protagoras Sokrat gibi filozofların eserlerinde yansımıştır. Teriminin gelişimi dünyanın bilimsel derkinin evrimi ile birlikte yaşanan, kökeni ise antik dönemle ilgilidir. Ahlâki fikri "paydeya" (çocukların eğitimi, günümüzde "eğitim" anlayışına uygundur) olmuştur. Latince "Virtus" (lat. Güç), Rönesans döneminde ise "insaniyet" (humanitas) olarak önerilir(3, 16). Hümanizm sözünü ilk kez Siseron kullanmıştır. O, bu ifadede Roma'nın ünlü insanların eğitimine, Yunan örneğine dayalı terbiyeyi, imparatorluk döneminde ise hümanizm,

eğitimin derecesi ne olursa olsun, insanlara karşı akıllı, merhametli davranışı öngörüyordu (8, 169). Klasik hümanizm Rönesans döneminde gelişmeye başlamıştır. Rönesans kültürünün başlıca anlamını hümanist ideyalar oluşturur. Frensisz Bekon, Bokkaço, Erazm Rotterdamski, Monten, Tomas Mor, Petrarka ve b. bu akımın temsilcileridir. Rönesans dönemi için hümanizm önemli kültürel olaydır. Eski Yunan filozofu Epikür'un ilkelerine dayanarak Rönesans döneminin felsefesi, temel dikkati vücutun ve ruhun varlığının çeşitliliğine, onlar arasında mevcut olan harmoniyaya veriyordu. Yetenek ve yeteneğin insana sadece Allah tarafından ihsan edildiği değil, yanı sıra kendisinin çabalarının sonucu olarak gözden geçiriliyordu. Özgürlüğün, bireyselliğin gerçekleştirilmesi işte bu noktalarla ilgilidir. Rönesans döneminin hümanizmi insanın özgürlüğünü, yaşamın anlamını onun iç aktifliğinde, yaratıcı faaliyetinde görüyordu. Sadece bu takdirde insanın kendi kişisel ve bireysel özelliklerini gerçekleştirilebileceği öngörülmüyordu. Söylenenlerden böyle bir kanaat oluşuyor, hümanizm (lat. Humanus - insanperverlik) insan değerinin toplumsal konumundan bağımsız olduğunu iddia eden ve her bir bireyin kendi yaratıcı yeteneklerini özgürce geliştirmek hakkının olduğunu öneren fikirler ve görüşler sistemidir.

Araştırma objesi olarak hümanizme, esasen, aşağıdaki yaklaşımlar belirlenmiştir: tarihsel, sivilizasyon, semiotik. Tarihi bağlam hümanizm ideallerini, onun çeşitli tarihi tiplerini, dinamikasının mevcutluğu ve bunların kültürün çeşitli alanları, insanlık tarihi ile karşılıklı ilişkilerinin oluşumu, gelişimi ve yaygınlaşması konularını öngörüyor. Tarihi yaklaşıma yakın sivilizasyon yaklaşımıdır. Bu bağlamda (K.Levi-Srtoss, U.Smit vb.) hümanizmin kültürde yeri ve rolü, onun kültürün temel alanlarına, öncelikle, ahlâka, hukuka, ekonomiye, sanata etkisi konularında analiz edilir. Yani bu rakursda hümanizm, genel olarak, kültürün gelişmesi ile bağlantılı olarak incelenmiştir. Diğer bir deyişle, bu paradigma, esasen, kulturoloji yaklaşımı öngörmektedir ve tabii ki, bu tür analizleri felsefe, sanat ve sosyolojik alanlarla uzlaştırılmadan gerçekleştirmek mümkün değildir, çünkü sadece bu çerçevede teosentrizme, sosiosentrizme karşı duran hümanist kültür anlayışı oluşur.

Bu bağlamın temel gayesi ise insanın öncelikli konuma sahip olması, onun yaratıcı kişilik gibi değerlendirilmesidir. Hümanizme semiotik yaklaşımda kültürün dil çeşitliliği dünyanın derkini, onun rasyonel ve duygusal kavranmasını kolaylaştırır. Semiotika insani ilimlerin metodolojisinde önemli rol oynuyor.

Her bir kültürel fenomen - tefekkür, sanat, felsefe işaret mekanizmalarıyla bağlıdır. Semiotikanın sınırları dinamik karakter ve birçok yaklaşımları ihtiva ediyor. Günümüzde semiotik yaklaşımın bazı temsilcileri, bakışlar sistemi olarak, geleneksel hümanizmin kriz geçirdiğini ve hümanizm paradigmasının insani değerler problemini kapsamadığını düşünüyorlar. Bundan yola çıkarak problemin modern bilimsel yönlerin bağlamında, yani semiotika, hermenevtika, sosyal sinergetika, kısacası, birçok ilimlerin kavşağında incelenmesinin büyük değer arz edeceği düşünülür. Kaydedilenler, bu yönde mevcut olan sorunlara dikkat çekilmesini ve hümanizmin dünya kültürünün önemli bölümlerinden biri olarak tezahür ettiğine dikkat çeker. Özel dünyabakışı türü gibi o bireyin davranışını koşullandıran yöntem, insanın ve toplumun durumunu yansıtan sosyal-felsefi kategori, içeriğinde herkesin kabullendiği hümanist prensipleri ifade eden kendine özgü teoriler sistemidir. Evet, hümanizmi değerler sistemi, bakış açısı, normatif kodlarda belirtilen kültürün gelişim ilkesi olarak değerlendirebiliriz.

XIX yüzyılın ortalarına kadar Batı felsefi ve kültürel geleneğinde "hümanizm" deyince ya "Rönesans" döneminin hümanizmi, ya da ayrı ayrı kültürel akımlar öngörülüyordu. İlk kez "hümanizm" ifadesi felsefi bağlamda hayata belli bakış yöntemi olarak daniyallı

düşünür Frederik Kristian Sibbern'in oğlu Gabriel Sibbern tarafından kullanılmıştır. "Hümanizm hakkında" ("Om humanisme", 1858) kitabında Sibbern vahiyy ve supranaturalismus (Supranaturalismus; lat; super- üstün ve naturalizm - fikrin doğaüstü ve hatta supramental yönü) bu gerçeklik ya ruhun özel fonksiyonu - güven, önceden hissetme, sezgi, ya da idrakin kaynağının bizim anlamımızdan üstün yöntemle, yani vahiyyle idrak edilmesidir (9).

Rönesans döneminde hümanizm zamanın felsefi fikrine dönüşür. Bu felsefi fikir Sholastika ile mücadelede kendi mahiyetini ortaya konur. Bu sıradan bir olay değildi. Burada konu, genel olarak, felsefi bilgi sisteminde yaşanan derin değişikliktir. Felsefi fikrin genel ilerilemesinde Rönesans'a ait çeşitli yönler tespit edilmiştir, fakat devrin entelektüel ve manevi ruhu Platon geleneklerine müracaatla saptanmış oldu. Canlanmakta olan Platonizm fikirleri Rönesans'ın ister dünyevi, ister dini mahiyetinin saptanmasında daha etkili bir araç olarak tezahür ediyordu. Neoplatonizmin gelişimi, geleneksel olarak, Platon felsefesinin taraftarlarından olan İtalyan yazar Marsilio Fiçino, Giovanni Piko ve başkalarının faaliyetleri ile ilgiliydi.

Rönesans birçok Doğu ve Batı halklarına aittir, fakat her birinde kendine özgü şekilde tezahür etmiştir. Bu, her hangi halkın tarihinin sadece ona ait olan özelliklerle karakterize olduğundan kaynaklanıyor. Rönesans aklın özgürlüğünü, insanın düşünmek hakkı uğruna mücadeleyi tarihin sahnesine getirdi ve bu, insan ve toplum arasında yeni ilişkilerin ifadesini zorunlu kıldı. Artık insan kamuoyunun ilgi odağı oldu. İnsan kendine yabancı, düşman olan çevresi ile mücadele etmek, sosyal eşitsizliğe karşı itiraz, isyan etmek isteğindedir. İşte insani ilişkilerde, onların bilinçaltında oluşan hümanist fikirler Rönesans felsefesinin mahiyetini kapsamış oldu.

İtalyan hümanizmi Rönesans döneminin önde gelen ideolojilerindendir. İtalya'da hümanist bakış açısının kaynak aramalarının Rönesans dönemine uzanan eski gelenekleri vardır. Hümanistler insanın tüm evren sistemi ile harmonik birliğini iddia eden antik felsefi düşüncesine kendi yakınlıklarını seri olarak iddia etmişler(2, 3). Belirtmek gerekir ki, yeni bakış açısının oluştuğu ortam karmaşıklığı ile seçilirdi.

Hümanizmin oluşumunu etkileyen önemli faktörlerden biri XIV - XVI yüzyıllarda İtalya'nın şehirlerinde yaşayan popolanların (popolanlar-XII yüzyılın sonu XIII yüzyılın başlarında Kuzey ve Orta İtalya şehirlerinde ticaretle, kустar emekle meşgul olan tabaka) yaşam tarzı, yaptıkları da olmuştur. Dante'nin çağdaşı ve yanlısı tüccar, Floransa Kommunası'nın ünlü siyaset adamı Dino Company'nin tarafından yazılmış "Liyakat Hakkında" ahlâki kuralları anlatan kansonda (ortaçağda Rönesans döneminde İtalyan şiirinde yaygın lirik (duygusal) şiirin özel biçimi) feodal toplumda var olan tabakaların onuru, heysiyyeti meseleleri kendine has şekilde sunulmuştur. Kompanyi imparatoru ve kralı, baronu ve ritsarı, tıp çalışanını ve hukukcunu, tüccarı ve kuyumcunu terennüm ediyor. Liyakat ortaçağ ahlâkında önemli anlayış olmuştur ve kansonda her bir sosyal statüye ait insanın davranışının ideal norması gibi dikkat çekilir. Meselenin içeriği şeref, haysiyet ecdatlardan miras değil, temiz, dürüst, cesur insanlarda manevi değer olarak oluşmasıyla koşullandır. İnsanın onuru onun ahlâki özelliklerini belirler. Floransalı tüccarın anlamında liyakat her insanın kişisel fedakarlığının ürünüdür (Yine orada, 48).

Hümanist bakış açısı bir merkezde - insan, dünya ve Allah, toplum ve doğa çevresinde oluşur. Ortaçağın dünya manzarasının değer kriteri mekandır - Allah'a ne kadar yakın olsan, o kadar müdriksin. Yeni bakış açısında ise herşey değişir. Uzayın merkezi insan olur (1, 395). Bu, tabii ki, darbe idi. Meseleden ilk kez Francesco Petrarka bahsetti ve o, doğru olarak ilk hümanist gibi kabul edilir.

XV yüzyıl İtalyan hümanizminde insan kavramı merkezi bir yer tutuyordu. Sorunun çözümüne Brunı'nın, Manetti'nin, Fiçino'nun, Piko'nun ve Alberti'nin yaklaşımları farklıydı. Eğer Fiçino ve Piko, çeşitli yönlerden olsa da, insanı dünyada yükseltmeye çaba göstermişlerse, Alberti'nin öğretisinde insan kendi güç ve onuru sayesinde varlığının yaratıcısıdır. Yanısıra Rönesans'ın ünlü temsilcilerinden olan Alberti olgun zekasıyla gerçekliği, tüm çelişkisi ile idrak ederek insanın imkanlarını aynı, belirlenmiş noktada kabullenir. Onun eserlerinde insan ahlâkıyla ilgili çok sayıda kötümser fikir ve mülâhazalarda vardır.

Mahiyeti itibarıyla Rönesans döneminin hümanizmi insanın dev özünüderk (kendini kavramak) faaliyeti olarak değerlendirilebilir. İnsan doğanın bir parçası olarak ve şahsiyet gibi kendi varlığının tüm önemli noktalarını tartışmaya, tahlile çekiyor. Rönesans İtalya'da başlamıştır. Burada tarihi gelişimin kendine özgü özellikleri şehirlerin erken gelişmesine, bu şehirlerde popolanların ticari, finansal ve sanat, girişimci aktifliğinin hızlanmasına neden olmuştur. Ekonomik gelişme öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, İtalya'nın başlıca şehirlerinde Avrupa tarihinde ilk kez feodal üretiminin yenilenmesi, burjuva ilişkilerinin ilk belirtileri oluşmaya başlamıştı. İtalya'da böyle şehirler sayı itibarıyla çok olmasa bile, fakat işte onlar ülkenin genel gelişimini yönlendirirler. Bu durumla ilgili yaşanan sosyal değişikliklerin ahamiyetli önemi olmuştur. Kurumsal yaşam biçimi giderek ortadan kalkıyor ve tarihin sahnesine esasen, popolanların ortamından olan enerjik, girişimci "yeni insanlar" çıkıyorlar. Bu insanlara korporasyon, kilise ve ortaçağ yaşam tarzı uymuyor. Onlar artık kendi ilişkilerini farklı şekilde, yani dünya, toplum, diğer insanlarla karşılıklı şekilde kurmaya gayret ediyorlardı. Özel girişimciliğin arttığı bir ortamda onların psikolojisi, faaliyetlerinin mahiyeti de değişiyor ve bunun sonucunda, ortaçağdan çok farklı, tamamen yeni bir bilinç tipi oluşur (Bak: 2)

Oluşan yeni intelligensiyâ yaşam tarzına ve kökenine göre şehir nüfusunun yüksek tabakasıyla - tüccar ve girişimcilerle bağlıydı. Onları bir araya getiren genel çıkarlar, kendini onaylamak ihtiyacı idi. Sosyal mahiyette hümanistlerin bakış açısı nüfusun yaşam ritmini, toplumun gelişme yönünü belirleyen bu grub ile eşleşirdi (Yine orada, 8).

Hümanizm kavramı bize çeşitli anlamlarda ulaşmış. Onun kültürde yansıması XIV ve XV yüzyıllarda İtalya ve Avrupa'da Rönesans'ın yükselişi ile ilgilidir. Bu noktada dönemin ünlü düşünürleri sırasında Erazm Rotterdamski'den bahsetmek gerekir. Boşuna onu "Hümanistlerin Knyazı" adlandırmamışlar. Rotterdamski döneminin düşünürleri ile birlikte, eski Roma ve Yunan edebiyatının güzelliğini tespit etmiş ve bununla yetinmeyerek yeni kültür üslubu oluşturmayı başarmıştır. Genel olarak, onun felsefi görüşleri öğretici, mariflendirici mahiyet taşıyordu. O, tüm insanların kendi aralarında ve Allah katında beraber olduklarını görüyordu. İnsanın meneviyyatlı veya ahlâksız olmasını ise Rotterdamski ait olduğu tabaka ile değil, onun eğitiminin düzeyi ve terbiyesi ile bağlıyordu. Rotterdamski bu konuya çok büyük önem verirdi. Felsefeyi ve dini ise ahlâklı insanın şekillenmesinde rolüne göre değerlendirdi. Dolayısıyla o, insanı Allah'ın imgesi ve benzeri gibi öngörüyordu ve kendini kavrama çok büyük önem veriyordu. İnsan ruh, kalb ve cisimdir. Ruh insanda aliliyin, gerçeğin, hayırseverliğin, güzelliğin, merhametin "rengidir". Cisim ise, bunun tersi olarak, insanı edepsiz işlere sevk eden tutku, bedensel eğilim, istektir. Kalp cisim ve ruhu birleştiren halkadır. Kalbin ruha veya cisme daha fazla yönelmesiyle bağlı olarak insan ahlâklı ya da ahlâksız olur. Görünür, bu yüzden kalp insanda önemli mahiyet taşıyor. (7, 56). Gerçek cömertlik, asalet insana onun belli aileye, tabakaya ait olmasıyla ilgili değildir. Cömertlik, tam anlamıyla, manevi bir özelliktir, ama kimseye doğuştan verilmez. Bu niteliklere sahip olmak için insan fedakarca, seri olarak

kendisinin ahlâki ve entelektüel düzeyini kamilleştirir. Erazm inanıyordu ki, doğa değil de kasıtlı terbiye asıl insanı geliştirir(6, 13).

Elbette ki, hümanizm sadece felsefi bakış açısı değil, o da belli bir yaşam tarzı, birgeyaşayış kuralları, normlarıdır. Evrende artan farklı içeriğli çatışma ve tehlikeler, insanlar arasında dönemin şartlarından kaynaklanan, ayrıca olayların arkasında objektif ve sübjektif nedenlerden tefekkürlerde oluşan değişiklikler ilişkilerde (ebeveyn-çocuk, akrabalar arasında, kolektifde, dostluk, komşuluk vb. ilişkiler) ciddi tezadlara neden oldu. Sonuçta, oluşan ortamda insan, sanki, kendini güvensiz, savunmasız hissediyor. Belki ona göre bugün hümanizm konusu her dönemde olduğundan daha çok günceldir. Sorulabilir ki, neye göre? Çünkü yaşam kurulduğundan yeryüzünde çatışmalar, savaşlar olmuş, ülkeler, halklar, ayrı ayrı insanlar arasında fikir ayrılıkları gözlenmiştir, fakat bugün durum daha ciddidir, çünkü olaylar olağanüstü karmaşık ve en önemlisi ise, total karakter aldı. Toplumda çeşitli ahlâki nitelikleri kendisine öncelik sayan bireyler mevcuddurlar, dünyada savaşlar, felaketler almış başını gidiyor, bunun yanısıra kâinat insanseverlik ruhunda gelişmeye çaba gösterir ve birçok ülkede devlet düzeyinde hümanizm ilkeleri, insan hakları güçlendiriliyor. Bu prensipler ise eşitlik, adalet, insana karşı sevgi, insan onuruna saygı, rasyonalite, empati (kendini başka insanın veya canlının yerinde hissetme yeteneği, başkasının derdine ortak olma hissi. Empatiya, aynı zamanda başka insanın duygusal halini onun yüz ifadesinden ve hareketlerinden duyma yeteneğini içerir. Ayrıca, insanı görmeden onun duygusal halini tam net hissetmek yeteneğini kastediyor) (10), dayanıklılık, işgüzarlık, cesaret, kararlılık, özgür görüş, sağlıklı hayal gücü ve birçok başka parametreleri kapsamaktadır. Genel olarak, bu ilkeler İnsan Hakları Bildirgesi, ekonomik, sosyal, sivil, siyasi ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin, İnsan Haklarını Koruma Avrupa Sözleşmesi'ne, ayrıca temel özgürlüklerin ve evrensel, bölgesel nitelikli belgelerin hükümlerine uygundur. Meselenin kurumsal ve sosyal yararları ise hümanist hareketlerin maksimum açıklığının, demokratikliyin sağlanmasını öngörüyor. İlk bakışta, sanki, her şey açıktır, ama bugün dünyada gerçekleşen olaylar şöyle kanaat oluşturur ki, insanı insan yapan, yaşamı var eden önemli hümanist, insani ilkeler her zaman güncel değildir. Sanki, onlar üzerinden çok sular akan çay taşı gibi "kaygan" olmuşlar, anlam ve mahiyetlerini kaybetmişler ve bugünün ihtiyaçlarına cevap veremiyorlar. Görünen bu ki, insanlığın bugünkü gelişme aşamasında onu var edebilecek, yaşatacak, yaşamı sürdürececek hümanist prensiplerin dönemin durumuna göre yeniden değerlendirilmesine veya bu ilkelerin işleme için ilgili etkinliğe, elverişli koşullara ihtiyaç duyulmuştur. Gittikçe artan agressiya (bir canlının diğerine fiziksel ve manevi saldırı isteği), birçok durumda bu agressiyalara dünyanın kayıtsız, seyriç kalması (dünya deyince, tabii ki, burada önde gelen devletler kastediliyor), insanın değer ve mahiyetinin anlamsızlaştırması ve en vahim olan ise yalanın gerçeğe benzer çok korkunç modifikasyonlarının oluşması (veya oluşturma) insanlık için heycana yol açıyor.

Hümanizm insanlık, insan, onun hayatı, liyaketi, mutluluğu uğruna mücadeledir. Bu konu yüzyıllardır günceldir, ama yine de söylenmesine, incelenmesine, önerilmesine ihtiyaç vardır, çünkü her bir dönem humanizme yeni anlam getiriyor (5, 323). İnsanlara karşı hümanist ilgiden yoksun edilen hümanizm sahte hümanizmdir. İnsanlığı belirten samimiyet, duyarlılık, merhamet, hayır vb. bu gibi asil bir his ve tezahürler gerçek hümanizmi karakterize etmektedir (Yine orada, 303).

Kaynaklar:

1. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. М., 1965.
2. Брагина Л.М. Итальянский гуманизм. Этические учения XIV-XV веков. М., «Высшая школа», 1977.
3. Бурдах К. Реформация. Ренессанс. Гуманизм. - М.: «РОССПЭН», 2004.
4. Гарэн Эудженио. Проблемы итальянского возрождения. М., «Прогресс», 1986.
5. Гуманизм и современная литература. Из-во Академии наук СССР, М, 1963.
6. Ревуненкова Н.В. Ренессансное свободомыслие и идеология Реформации. М., Мысль, 1988.
7. Роттердамский Эразм. Похвала Глупости. М., 1983.
8. Словарь античности: Пер. с нем. - М.: «Прогресс», 1989.
9. hum.offlink.ru/knowledge/cherniy/sovr gum/sovr gum1. 26.10.2014.
az.wikipedia.org/wiki 08.11. 2014.